

AFFINITY
KONAR

‘Een van de meest
schokkende, krachtige
en originele boeken
van het jaar.’

– ANTHONY DOERR

MISCHLING

Over het boek

Stacha en Perle waren één, tot nazidokter Mengele hun magische wereld betreedt.

Het is 1944 als de onafscheidelijke tweelingzusjes Stacha en Perle in Auschwitz aankomen. Ze zijn *mischling*: blond haar en bruine ogen, Arisch en Joods tegelijk. Nazidokter Mengele plaatst ze meteen in zijn experiment. Met hun zelfverzonnen taal en magische wereld proberen ze de werkelijkheid te overstijgen. Tot Perle verdwijnt. Stacha kan niet geloven dat Perle dood is. Na de bevrijding trekt ze met een jongen uit het kamp, die ook zijn tweelingbroer verloor, door het verwoeste Polen op zoek naar Perle. Een tocht vol hoop en gevaar, gedreven door wraak: ze willen ook Mengele vinden... In een onthutste wereld gaan ze op zoek naar hun toekomst.

De unieke stemmen van de tweeling en de manier waarop zij de wereld zien maken dit een uiterst origineel verhaal over veerkracht en overlevingsdrang. Met haar eigenzinnige stijl, fijngevoeligheid en taalbeheersing is Affinity Konar een rijzende ster aan het literaire firmament.

De pers over het boek

‘Verbijsterend, complex, ontroerend, krachtig, verwoestend en subliem. Een meeslepende hommage aan het onoverwinnelijke van menselijke compassie.’ – *Elle*

‘Uitzonderlijk gevoelig. Een onvergetelijk boek.’ – *New York Times Book Review*

‘Verbluffend origineel.’ – *Library Journal*

‘*Mischling* geeft ons momenten van bovenaardse hoop en zelfs schoonheid.’ – *O, the Oprah Magazine*

‘Onvergetelijke personages. Dit is op een brute manier een prachtige roman.’ – *Publishers Weekly*

Over de auteur

Affinity Konar behaalde haar Master of Fine Arts voor fictie aan de universiteit van Columbia en woont in Los Angeles. *Mischling* verschijnt in meer dan 15 landen.

Wilt u op de hoogte blijven van de romans en literaire thrillers van uitgeverij Signatuur? Meldt u zich dan aan voor de literaire nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijsignatuur.nl.

Affinity Konar

Mischling

Uit het Engels vertaald door Elvira Veenings

SIGNATUUR

2016

© 2016 by Affinity Konar
Published by arrangement with Marianne Schönbach Literary Agency
Vertaald uit het Engels door Elvira Veenings
© 2016 Uitgeverij Signatuur, Amsterdam en Elvira Veenings
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: b'IJ Barbara
Omslagbeeld: © Alicja Brodowicz
Foto auteur: © Gabriela Michanie
Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist

ISBN paperback 978 90 5672 568 6
ISBN e-book 978 90 449 7539 0
NUR 302

Eerste druk, november 2016
Tweede druk, e-book, november 2016

De vertaling van het citaat van Ovidius op p. 230 is van M. d'Hane-Scheltema (*Ovidius Metamorphosen*, Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 1993)

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Voor Philip en voor mijn familie

DEEL 1

STACHA

Hoofdstuk 1

Wereld na wereld

Eens zijn we gemaakt, mijn tweelingzus en ik. Of liever gezegd, Perle is gemaakt. Ik ben van haar afgesplitst. Zij vormde zichzelf in de baarmoeder, ik volgde haar voorbeeld. Acht maanden lang lieten we ons drijven in troebel vruchtwater, twee zachtroze wezentjes warm in het binnenste van onze moeder. Ik kon me niet voorstellen dat er een genoeglijker plekje bestond dan de baarmoeder die we samen deelden, maar nadat de stellages van onze hersenen stevig als ivoor waren opgetrokken en onze milt klaar was voor gebruik, wilde Perle de buitenwereld in. En zo liet ze zich met de moed van een boreling uit onze moeder spuwen.

Prematuur of niet, Perle was vindingrijk en geestig. Ik stelde mezelf gerust met de gedachte dat dit weer een van haar grapjes was. Ze zou zo terugkomen om me uit te lachen. Maar toen Perle niet terugkeerde, raakte ik in ademnood. Heb je ooit moeten leven terwijl het beste deel van jezelf op drift was, verdwenen naar onbekende verten? Als dat zo is, weet je hoe gevaarlijk dat kan zijn. Nadat mijn ademhaling me in de steek had gelaten, volgde mijn hartslag en de gedachten buitelden koortsachtig door mijn hoofd. In mijn foetale rozigheid drong de waarheid glashelder tot me door: zonder haar zou ik een afgesplitst, onwaardig wezen worden, een mensenkind dat niet tot liefde in staat zou zijn.

Daarom ging ik mijn zus achterna en liet ik toe dat de gehand-

schoende handen van de dokter me naar buiten trokken, me een tik verkochten en tegen het licht hielden. Ik wil hierbij opmerken dat ik geen moment heb gehuild tijdens deze overgang. Zelfs niet toen onze ouders mijn wens negeerden om ook mij Perle te noemen.

Ik werd Stacha. En nu het karwei van de geboorte achter de rug was, betraden we de wereld van familie, piano en boeken, van dagen die in schoonheid en verwondering voorbijgleden. We waren zo gelijk... zelfs als we knikkers uit het raam op de straatstenen lieten vallen om ze na te kijken met onze verrekijkers, de heuvel af, gewoon om te zien hoe ver hun leventjes hen zouden brengen, rolden ze op hetzelfde punt uit.

Helaas, ook aan die wereld vol ontzag kwam een eind. Zo gaat dat met de meeste werelden.

Nu moet ik vertellen dat we nog een andere wereld hebben gekend. Veel mensen denken dat dat de wereld is die ons het meeste heeft gevormd. Ik weet dat zij het mis hebben, maar vooralsnog wil ik alleen kwijt dat onze intrede in die wereld begon in ons twaalfde levensjaar, toen we dicht tegen elkaar aan in een veewagon zaten geperst.

Tijdens die reis van vier dagen en vier nachten waren we de dood te slim af door vals te spelen. We likten om en om aan een gele ui en deden alsof dat voedsel genoeg was. We vermaakten ons met het spel dat onze opa, onze lieve *zeide*, voor ons had bedacht: de classificatie van levende wezens. Dat is een vorm van hints waarbij je een levend wezen uitbeeldt en de tegenspeler soort, geslacht en familie moet raden, helemaal tot aan de allesomvattende genialiteit van het rijk.

Tallose levende wezens passeerden de revue in de veewagon. We beeldden de beer uit, de slak en alles ertussenin. Het belangrijkste was, benadrukte *zeide* met zijn van dorst gebarsten stem, dat we het universum indeelden naar ons beste, maar al te menselijke vermogen, en pas toen de veewagon eindelijk tot stilstand kwam, hield ik op met uitbeelden. Zoals ik het me herinner was ik net bezig Perle ervan te overtuigen dat ik een amoëbe was, maar het kan zijn dat ik een ander levend wezen uitbeeldde en

het me alleen herinner als een amoebe, omdat ik me zo nietig voelde op dat moment, zo kwetsbaar en broos. Zeker weten doe ik het niet. Ik weet alleen dat het leven plotseling te breekbaar werd om uit te beelden.

Net toen ik mijn nederlaag wilde toegeven, schoof de deur van de veewagon open.

We schrokken zo van het geweld van dat verblindende licht dat we onze ui op de grond lieten vallen. Hij rolde de loopplank af en kwam als een stinkende, aangevreten maan tot stilstand aan de voeten van een bewaker. Ik stelde me voor dat de walging op zijn gezicht geschreven stond, maar ik kon het niet zien, want hij hield een zakdoek voor zijn neus omdat hij moest niezen. Hij stopte even om zijn laars boven onze ui te laten zweven, een donkere schaduw boven de gele huid. We zagen de ui huilen toen hij hem verpletterde, met tranen van bittere pulp. Daarna kwam hij recht op ons af en kropen wij weg in de beschutting van zeides wijde jas. We waren allang te groot om bij zeide te schuilen, maar de angst maakte ons kleiner en we kronkelden tussen de plooiën van zijn jas tegen zijn vermagerde lijf, waardoor onze grootvader veranderde in een samengeklonterd, veelpotig wezen. Vanuit onze schuilplaats keken we met half toegeknepen ogen toe. Het geluid zwol aan – stampend, bonzend – totdat de laarzen van de bewaker pal voor zeides voeten tot stilstand kwamen.

‘Wat ben jij voor insect?’ vroeg hij, en hij ketste met een wandelstok op de meisjesbenen die onder zijn jas uit piepten. Onze knieën brandden. Daarna sloeg de bewaker ook op zeides benen. ‘Zes poten? Ben je een spin?’

Het was duidelijk dat de bewaker niets van levende wezens wist. Hij had nu al een fout gemaakt. Zeide nam echter niet de moeite om hem uit te leggen dat spinnen geen insecten zijn. Doorgaans deed zeide niets liever dan vergissingen over levende wezens speels en zangerig te corrigeren, want de feiten moesten kloppen. Maar daar niet. Het was gevaarlijk om te laten merken dat je verstand had van kruipende of lagere dieren, omdat ze dan sneerden dat je van alles met ze gemeen had. Wij hadden beter moeten weten dan onze grootvader te veranderen in een insect.

‘Ik vroeg je wat,’ bulderde de bewaker, en hij bewerkte onze benen nogmaals met een roffel van zijn stok. ‘Wat ben jij voor beest?’

In het Duits somde zeide de feiten op: zijn naam was David Zamorsky. Hij was vijfenzestig jaar oud. Hij was een Poolse jood. Daar stopte hij, alsof hiermee alles was gezegd.

Het liefste hadden wij het van hem willen overnemen om het punt voor punt uit te leggen: zeide was vroeger hoogleraar biologie geweest. Hij had tientallen jaren aan verschillende universiteiten gedoceerd, maar hij was een expert in heel veel dingen. Als je het fijne wilde weten van een gedicht, moest je bij hem zijn. Als je wilde weten hoe je op je handen moest lopen of waar je een ster kon vinden, zou hij het je laten zien. Met hem hebben we eens een regenboog gezien met rood als enige kleur, en keken we hoe die zich uitstreckte boven de bergen en de zee. Hij bracht nog vaak een toast uit op de herinnering, ‘Op de ondraaglijke schoonheid!’ en proostte dan met vochtige ogen. Hij hield van proosten en deed het wanneer hij maar kon, bij vrijwel elke gelegenheid: ‘Op onze zwempartij in de vroege ochtend!’, ‘Op de lindes bij de poort!’ De laatste jaren was dit zijn meest voorkomende toast: ‘Op de dag dat mijn zoon terugkeert, levend en ongeschonden, als bewijs dat de menselijke waarden niet verloren zijn gegaan!’

Maar hoe graag we dat ook hadden gewild, we zeiden niets van dit alles tegen de bewaker – de woorden bleven steken in onze keel en de tranen prikten in onze ogen vanwege de trieste dood van onze ui. Die tranen waren de schuld van de ui, zeiden we tegen onszelf, meer niet, en we veegden de druppels weg om te kunnen zien wat er gebeurde, glurend door de gaten in zedes jas.

In de omlijsting van de patrijspoorten stonden vijf gestalten: drie kleine jongens, hun moeder en een witgejaste man die met een pen over een boekje gebogen stond. De jongens intrigeerden ons – we hadden nog nooit een drieling gezien. Behalve wij was er nog een andere meisjestweeling geweest in Łódź, maar drielingen kwamen alleen voor in boeken. We waren onder de indruk van hun aantal, maar verder konden ze niet aan ons tip-

pen, want identiek zoals wij waren ze niet. Ze hadden alle drie dezelfde donkere krullen en ogen en dezelfde spichtige lichamen, maar hun gezichtsuitdrukkingen verschilden: een van de drie kneep zijn ogen dicht tegen de zon, de andere twee fronsten hun wenkbrauwen, en hun gezichten werden pas eender toen de witgejaste man hun een snoepje toestopte.

De moeder van de drieling was anders dan alle andere moeders uit de veewagon – ze hield haar wanhoop keurig verborgen en stond kaarsrecht, roerloos als een stilgezette klok. Een van haar handen zweefde boven de hoofden van haar zonen in een eeuwigdurende aarzeling, alsof ze voelde dat ze het recht om hen aan te raken had verloren. Dat recht behoorde nu toe aan de man in de witte jas.

Het was een afschrikwekkende figuur, een en al glimmende zwarte schoenen en donker haar dat even hard glom, en zijn jas had zulke wijde mouwen dat de stof wapperend en golvend een onevenredig stuk van de hemel wegnam als hij zijn armen bewoog. Hij was filmsterrenknop en had gevoel voor dramatiek; de vriendelijke uitdrukkingen wolften over zijn gezicht met een vanzelfsprekendheid alsof hij niets liever wilde dan iedereen om hem heen overtuigen van zijn goede bedoelingen.

Woorden sprongen over en weer tussen de moeder en de man in de witte jas. Zo te zien waren het vriendelijke woorden, hoewel de man het meeste sprak. We konden het gesprek jammer genoeg niet volgen, maar we begrepen alles toen we zagen wat er daarna gebeurde: de moeder streek met haar handen over de donkere haardossen van de drieling en daarna draaide ze zich om en liet ze de jongens achter bij de witgejaste man.

‘Hij is arts,’ mompelde ze terwijl ze wegliep, een wankeling in haar stap. ‘Bij hem zijn ze veilig,’ fluisterde ze geruststellend en ze keek niet om.

Toen onze moeder dit hoorde, slaakte ze een gillette en stakte haar adem, waarna ze zich naar voren boog en de bewaker aan zijn mouw trok. Haar moed bracht ons aan het schrikken. Wij waren gewend aan een bevende moeder, een moeder die trilde als ze haar bestelling deed bij de slager en zich verstopte voor

de werkster. Meestal leek het alsof er pudding door haar aderen stroomde, waardoor ze voortdurend sidderde en beefde, en sinds papa's verdwijning trilde ze hardnekkiger dan ooit tevoren. In de veewagon had ze zich staande gehouden door klapprozen op de houten wanden te tekenen. Stamper, bloemblaadje, meeldraad, met een wonderlijke concentratie, en toen ze eindelijk stopte met tekenen, stortte ze in. Maar daar op de loopplank van de veewagon hervond ze haar kracht en stond mijn uitgehongerde, afgetobde mama fier overeind. Kwam het door de muziek? Mama was dol op muziek en sinds onze aankomst hier galmden de klanken ons feestelijk tegemoet. Ze zochten ons op in de veewagon en lokten ons met bedrieglijke vreugde naar buiten. Pas later leerden we de virtuoze listigheid van deze muziek kennen, leerden we dat we op onze hoede moesten zijn voor de opgewekte klanken die niets dan lijden met zich meevoerden. Het was de taak van het orkest om alle nieuwkomers om de tuin te leiden; de muzikanten moesten hun talenten inzetten om de onwetenden in hun netten te verstrikken, ons wijs te maken dat de plek waar we zojuist waren aangekomen respect had voor mensen en voor schoonheid. Muziek beurde de pas aangekomen mensenmenigte op wanneer ze op het ritme van de vloeiende tonen de hekken door liepen. Was mama daarom ineens zo dapper? Ik zou het nooit weten. Maar ik had grote bewondering voor haar moed.

'Is het goed om hier... een tweeling te zijn?' vroeg ze de bewaker.

Hij knikte en riep iets naar de dokter, die gehurkt op de grond zat om de jongens op ooghoogte toe te spreken. Het zag eruit als een gezellig onderonsje.

'*Zwillinge!*' riep de bewaker hem toe. 'Tweelingen!'

De dokter liet de drieling over aan een bewaakster en kwam met kwieke tred aangelopen, waarbij hij één hand door zijn haardos haalde. Hij gedroeg zich hoffelijk jegens onze moeder, schudde haar de hand en bejegende haar met onverwacht respect.

'Hebt u bijzondere kinderen?' Zijn ogen stonden vriendelijk, voor zover we konden zien.

Mama wipte van de ene voet op de andere, plotseling klein ge-

worden. Ze probeerde haar hand terug te trekken uit zijn greep, maar hij hield hem stevig vast en begon hem te strelen met zijn vingertoppen, alsof het een gewond maar gemakkelijk te troosten diertje was.

‘Het is maar een tweeling, geen drieling,’ zei ze verontschuldigend. ‘Het spijt me dat ik het niet beter heb gedaan. Ik hoop dat ze goed genoeg voor u zijn. Ik heb mijn uiterste best gedaan.’

De luide lach van de dokter klonk bombastisch en galmde door de krochten van zedes jas. We waren opgelucht toen hij wegstierf, zodat we konden horen hoe mama onze talenten opdreunde.

‘Ze spreken een woordje Duits. Dat hebben ze van hun vader geleerd. In december worden ze dertien. Boekenwurmen, allebei. Perle houdt van muziek, zij is vlug van begrip, praktisch, zit op dansles. Stacha, mijn Stacha...’ Hier zweeg mama, alsof ze niet goed wist hoe ze mij moest beschrijven, totdat ze zei: ‘Stacha bezit een ruime fantasie.’

De arts hoorde deze informatie met belangstelling aan en verzocht ons om naar buiten te komen.

We aarzelden. Het was beter daarbinnen, in die verstikkende jas. Buiten blies een grauwe, blakerende wind die onze angst aanwakkerde en de verzengende lucht maakte dat er niet beter op; geweren wierpen schaduwen en honden blaften, kwijlden en gromden zoals alleen vechthonden die gefokt zijn voor de aanval dat doen. Maar voordat we de kans kregen om nog dieper weg te kruipen, trok de dokter de gordijnen van de jas opzij. We knipperden tegen het zonlicht. Een van ons grauwde. Misschien is het Perle geweest. Waarschijnlijk was ik het.

‘Hoe bestaat het...’ riep de dokter verwonderd uit, ‘... dat deze volmaakte kaken worden verspild aan zulke zure gezichten?’ Hij trok ons naar buiten, liet ons een pirouette maken en zette ons met de ruggen tegen elkaar zodat hij met een waarderend knikje kon zien dat we precies gelijk waren.

‘Glimlachen!’ luidde het bevel.

Waarom gehoorzaamden we zo gedwee? Omwille van onze moeder, denk ik. We grijsden voor haar, zoals ze zich stevig

vastklampte aan zedes arm, met gloeiende wangen van schrik en het zweet op haar voorhoofd. Vanaf het moment dat we in de veewagon waren gestapt, had ik het vermeden om naar mijn moeder te kijken. Ik keek naar de klapprozen die ze tekende, concentreerde me op de fragiele bloei van hun knoppen. Maar er was iets in haar geforceerde uitdrukking waardoor ik ging beseffen wat mama was geworden: een mooie maar slapeloze semiweduwe, met een verbleekte persoonlijkheid. De keurigste dame van allemaal bood een slonzige aanblik: losse haren piekten uit haar gewoonlijk zo strak ingerolde vlecht en golfd en als een sleets pad over haar rug. Haar kanten kraag hing slapjes af en er kleefden doffe pareltjes bloed aan haar mondhoeken, waar ze van angst op had gekauwd.

‘Aha, *Mischlinge?*’ vroeg hij. ‘Ze zijn blond.’

Mama plukte aan haar donkere krullen alsof ze zich schaamde voor hun schoonheid en schudde haar hoofd.

‘Mijn man is... was ook blond.’ Dat was het standaardantwoord dat ze gaf wanneer buitenstaanders zich verbaasden over ons lichte uiterlijk en beweerden dat we van gemengd bloed waren. Naarmate we opgroeiden hoorden we dat woord, *Mischlinge*, steeds vaker en juist daarom, omdat het werd uitgesproken in ons bijzijn, had zeide ons ingewijd in de classificatie van levende wezens. ‘Trek je niets aan van dat Neurenberg-geraaskal,’ zei hij dan. Hij drukte ons op het hart om geen acht te slaan op alle praatjes over gemengd ras, genetische gezondheid, kwartjoden en zuiverheid, die absurde, afschuwelijke rassenwetten die ingevoerd waren om ons volk te verdelen. ‘Tot de laatste druppel bloed, zelfs binnen het huwelijk en in de synagoge. Als je dat woord hoort, denk dan aan de verscheidenheid van alle levende wezens. Behoud je ontzag en wees trots op wie je bent.’

Maar daar, onder de kritische blikken van de witgejaste man, wist ik intuïtief dat we in een oord waren beland waar ik het moeilijk zou krijgen met zedes wijze raad, omdat zijn spelregels hier niet golden.

‘Genen zijn grappige dingen, nietwaar?’ zei de dokter.

Daar wilde mama niet op ingaan.

‘Als ze met u meegaan...’ Ze keek niet naar ons, ‘... wanneer zien we hen dan weer terug?’

‘Op de sabbat,’ beloofde de dokter. En toen richtte hij het woord tot ons, vol enthousiasme over mama’s informatie: hij vond het fenomenaal dat we Duits spraken, en wat geweldig dat we blond waren. Het was jammer dat we bruine ogen hadden, merkte hij zijdelings op tegen de bewaker, maar wellicht zou dat nuttig kunnen zijn. Hij boog zich dichterbij ons toe om ons nog eens goed te bekijken en stak een gehandschoende hand uit om het haar van mijn zus te strelen.

‘Dus jij bent Perle?’ Zijn hand streek te soepel door haar krullen, alsof hij nooit anders had gedaan.

‘Dat is Perle niet.’ Ik deed een stap naar voren om mijn zus te verbergen, maar mama trok me weg en beaamde dat de dokter inderdaad het juiste meisje met de juiste naam had aangesproken.

‘Dus ze houden ons graag voor de mal?’ vroeg hij glimlachend. ‘Wat is het geheim, hoe weet u wie wie is?’

‘Perle kan beter stilzitten,’ was alles wat mama kwijt wilde. Ik was blij dat ze zweeg over de duidelijke verschillen tussen ons. Perle had een blauwe speld in haar haar. Ik droeg een rode. Perle sprak bedaard, mijn manier van spreken was haastig, hikkend, doorzeefd met stiltes. Perles huid was zo bleek als een wit kadetje. Ik had een zomerhuid, vlekkelig als die van een paard. Perle was een en al een meisje. Ik wilde een en al Perle zijn, maar hoe ik ook mijn best deed, ik kon alleen mezelf zijn.

De dokter boog zich naar me toe en keek me onderzoekend aan. ‘Waarom jok je daarover?’ En opnieuw klonk die schaterlach met een zweem van vertrouwelijkheid.

Als ik eerlijk was geweest, had ik geantwoord dat Perle volgens mij de zwakkere van ons tweetjes was, dat ik dacht dat ik haar kon beschermen door haar plaats in te nemen, maar ik hield het bij een halve waarheid.

‘Ik vergeet weleens wie van de twee ik ben,’ luidde mijn slappe excuus.

En vanaf dat punt kan ik me niets herinneren. Dat is het mo-

ment waar ik met mijn geest naartoe wil, onderlangs en achter door, voorbij de stank, voorbij de dreunende laarzen en de schurende koffers naar een schijn van een afscheid. Want we hadden moeten zien hoe onze dierbaren verdwenen, we hadden hen moeten nakijken toen ze ons verlieten, hadden het exacte moment van ons verlies moeten vastleggen. Hadden we maar kunnen zien hoe hun gezichten zich van ons afkeerden, de laatste blik in hun ogen, de ronding van een wang. Een gezicht dat zich van ons afwendt... zelfs dat is ons nooit vergund geweest. Hoe kan het bestaan dat we nog niet de minste herinnering hebben aan hun rug? Een beeld om voorgoed te bewaren, alleen de herinnering aan hun rug toen ze verdwenen, meer niet. Niet meer dan een glimp van hun schouder, een vleug van een wollen jas. Het beeld van zedes hand die zo zwaar langs zijn zijde hing, van mama's losgeraakte vlecht, opwaaiend in de wind.

Waar onze dierbaren hadden moeten zijn, restte niets anders dan de kennismaking met deze man in zijn witte jas, toen bekend onder de naam Josef Mengele. Dezelfde Mengele, die later, in zijn jarenlange schuilplaats, onder andere namen bekend zou worden: Helmut Gregor, G. Helmuth, Fritz Ulmann, Fritz Hollman, Jose Mengele, Peter Hochbicler, Ernst Sebastian Alves, Jose Aspiazi, Lars Balltroem, Friedrich Edler von Breitenbach, Fritz Fischer, Karl Geuske, Ludwig Gregor, Stanislaus Prosky, Fausto Rindon, Fausto Rondon, Gregor Schklastro, Heinz Stobert en dokter Henrique Wollman.

De man die later zijn dodelijke spel trachtte te bedelven onder al deze namen zei dat we hem 'oom dokter' moesten noemen. Hij liet ons de titel uitspreken, eenmaal, tweemaal, opdat we het goed zouden onthouden en ons niet meer konden vergissen. Tegen de tijd dat we het net zo lang herhaald hadden tot hij tevreden was, was onze familie verdwenen.

En toen we de afwezigheid zagen waar eerst mama en zeide hadden gestaan, raakte het besef me vol in de knieën, want ik zag dat deze wereld bezig was met het ontwerp voor een nieuwe classificatie van levende wezens. Ik wist toen nog niet wat voor soort wezen ik zou worden, maar de bewaker gaf me de kans niet

om erover na te denken. Hij greep me bij de arm en sleurde me mee, totdat Perle hem beloofde dat ze me zou ondersteunen. Ze legde haar arm om mijn middel en zo werden we samen met de drieling afgevoerd, weg van de spoorbaan, de modder in, weg van de ene menigte en door de poorten naar een andere, en toen we deze nieuwe verten in marcheerden met de dood hoog opgestapeld aan weerszijden van ons pad, zagen we lichamen op een kar die nog menselijk waren; ze lagen zwart geworden op hoge stapels en één van die lichamen strekte zijn hand uit, reikte naar iets om zich aan vast te klampen, alsof er een onzichtbare boei in de lucht hing die alleen een bijna-dode kon zien. De mond in het lichaam bewoog. We zagen de roze tong trillen en worstelen. De woorden hadden hem verlaten.

Ik wist hoe belangrijk woorden waren om te kunnen leven. Als ik het lichaam een paar woordjes van mezelf gaf, dacht ik, kon het misschien genezing vinden.

Was het dom van me om zo te denken? Onnozel misschien? Zou de gedachte bij me opgekomen zijn in een wereld zonder warme waaiwinden en witgeveugelde dokters?

Dat zijn verstandige vragen. Ik denk er vaak aan, maar ik heb nooit geprobeerd ze te beantwoorden. De antwoorden behoren mij niet toe.

Dit is wat ik nog weet: ik staaarde naar het lichaam en de enige woorden die ik kon bedenken waren niet van mij. Ze waren van een liedje dat ik had gehoord op een binnengesmokkelde platen-speler in onze kelder in het getto. Telkens wanneer ik het nummer hoorde, had ik me er beter door gevoeld. Daarom probeerde ik het met die woorden:

Would you like to swing on a star? zong ik het lichaam toe.

Geen geluid, geen beweging. Lag het misschien aan mijn haperende stem? Ik probeerde het opnieuw.

Carry moonbeams home in a jar? zong ik.

Het was een zielige poging, dat weet ik best. Maar tot dan toe had ik altijd heilig geloofd in het vermogen van de wereld om zichzelf te genezen, zomaar vanzelf, na één enkel vriendelijk gebaar. En als vriendelijkheid in geen velden of wegen te beken-

nen is, bedenk je nieuwe ordes en systemen om in te geloven en daar, op dat moment, of het nu dom of onnozel was, geloofde ik in het vermogen van het lichaam om zichzelf te reanimeren met de ademtocht van een paar woorden. Maar ik begreep al snel dat dit liedje niet de juiste woorden bevatte. Geen ervan kon het lichaam tot leven wekken, geen ervan was krachtig genoeg om het te genezen. Ik zocht naar een ander woord, een beter woord dat ik hem kon aanreiken: er móést een woord zijn, dat wist ik zeker, maar de bewaker gunde me de tijd niet om het te vinden. Hij trok me mee en dwong ons om door te lopen, vastbesloten om ons zo snel mogelijk onder de douche te zetten, te registreren en te nummeren, zodat ons leven in de dierentuin kon beginnen.

Auschwitz was gebouwd om joden op te sluiten. Birkenau was gebouwd om hen efficiënter uit te moorden. Twee gelieerde kwaden, op slechts enkele kilometers van elkaar. Ik wist niet waar deze dierentuin voor gebouwd was... ik kon alleen plechtig beloven dat Perle en ik ons nooit zouden laten kooien.

*

Vroeger waren dit paardenstallen, deze barakken in de dierentuin, maar nu zaten ze tot de nok toe vol met kinderen zoals wij: tweelingen, drielingen en zelfs vijfelingen. Honderden en honderden, samengeperst in bedden die geen bedden waren maar lucifersdoosjes, smalle sleuven om lichamen in te schuiven, opgestapeld in houten stellages van vloer tot plafond, met drie of vier lichamen bij elkaar, waardoor je amper wist waar je eigen lichaam ophield en dat van een ander begon.

Overal waar we keken zagen we dubbel. Allemaal meisjes, ieder met haar eigen evenbeeld. Treurige meisjes, peutermeisjes, meisjes uit verafgelegen landen, meisjes die zomaar bij ons in de buurt hadden kunnen wonen. Sommigen van hen bekeken ons aandachtig, stil als vogeltjes vanaf hun stromatras. Toen we langs hen heen liepen, zag ik de uitverkorenen, de meisjes die geselecteerd waren om op allerlei manieren te lijden, terwijl hun tweelinghelft ongeschonden bleef. Bij vrijwel elk tweetal had een

van de twee een scheve rug, een slecht been, een verbonden oog, een wond, een litteken of een kruk.

Toen Perle en ik op onze eigen brits gingen zitten, werden we bestormd door de gezonde meisjes. Ze klauterden over de gammele houten afscheidingen en taxeerden ons op onze gelijkenis. Ze wilden weten wie we waren.

We komen uit Łódź, zeiden we. Eerst woonden we in een huis. Later in een kelder in het getto. We hadden een grootvader, onze zeide, en een moeder. Vroeger hadden we ook een vader. Zeide had een oude spaniël die kon doodliggen als je met je vingers knipte en dan meteen weer levend werd. Hadden we al gezegd dat onze vader dokter was en zo begaan was met andere mensen dat hij op een avond verdween om voor een ziek kind te zorgen en nooit meer terugkwam? Ja, we misten hem zo verschrikkelijk dat we het gewicht van ons verdriet niet tussen ons tweetjes konden verdelen. We waren ook bang voor andere dingen: bacillen, dingen die slecht aflopen, mama's tranen. En er waren dingen waar we van hielden: piano's, Judy Garland en mama wanneer ze niet huilde. Maar wie waren we eigenlijk echt? Er viel weinig te zeggen, behalve dat een van ons goed kon dansen en de ander van alles probeerde om ook ergens goed in te zijn, maar eigenlijk alleen uitblonk in nieuwsgierig zijn. Dat was ik.

Tevreden met die informatie boden de anderen de hunne aan en maakten ze met veel misbaar elkaars zinnen af.

'We krijgen hier meer te eten,' begon Alize, een meisje dat zo bleek was dat je bijna door haar heen kon kijken.

'Maar het is niet koosjer en je krijgt er buikpijn van,' vulde haar even transparante tweelingzus aan.

'We mogen ons haar houden.' Sharon liet haar vlecht zien als bewijs.

'Behalve als je luizen krijgt,' voegde haar kaalgeschoren zus eraan toe.

'We mogen onze eigen kleren houden,' voerde een van de Russische meisjes aan.

'Maar ze zetten een kruis op je rug.' Haar tweelingzus draaide zich om om me het kruis te laten zien dat met rode verf op haar

jurk was aangebracht, maar dat was overbodig. Ik had zelf ook een rood kruis tussen mijn schouderbladen.

Hun stemmen verstomden abrupt en er bleef een ongenode stilte hangen, alsof zich onder de dakspanten van de barak een donderwolk had gedrongen. De vele zusjes keken elkaar onderzoekend aan... er moest nog iets zijn, vertelden hun gezichten, iets wat belangrijker was dan eten, haar en kleren. Toen klonk er een piepstemmetje op van de brits onder de onze. We staken onze nek uit om te zien wie er sprak, maar zij en haar tweelingzus lagen in elkaar verstrengeld tegen de bakstenen muur aan gedrukt. We hebben haar gezicht nooit gezien, maar haar woorden zijn ons altijd bijgebleven: 'Onze familie is veilig dankzij ons,' zei het onzichtbare meisje.

De anderen knikten instemmend en Perle en ik werden overspoeld door een nieuwe woordenstroom toen iedereen elkaar feliciteerde omdat ze tot gezinnen behoorden die intact zouden blijven, in tegenstelling tot de anderen.

Ik wilde niet naar de bekende weg vragen dus gaf ik Perle een kneepje, opdat zij het voor ons zou vragen.

'Waarom zijn wij belangrijker dan de anderen?' Haar stem werd steeds zachter en viel haast weg aan het einde van de zin.

De antwoorden werden koortsachtig op ons afgevuurd en hadden iets te maken met de goede zaak en grootsheid, met zuiverheid, schoonheid en nuttig zijn. We hoorden niets wat ons zinnig in de oren klonk.

Voordat ik ook maar een poging kon doen om hier vat op te krijgen, kwam het blokhoofd binnen, de vrouw die aangewezen was om voor ons te zorgen. Achter haar omvangrijke rug noemden we haar 'Os'; ze zag eruit als een kleerkast met een toupet en ze kon het niet laten om met haar voeten te stampen en haar neusvleugels te laten trillen als ze zich liet gaan in een van haar woedeaanvallen, die voortdurend werden opgewekt door onze vermeende ongehoorzaamheid. Toen Perle en ik haar voor het eerst zagen, was ze echter zomaar een vrouw die haar neus om de hoek van de deur stak en half verscholen in het donker op onze vragen reageerde alsof ze een belediging waren.

‘Waarom noemen ze ons “de dierentuin”?’ vroeg ik. ‘Wie heeft dat verzonnen?’

Os haalde haar schouders op. ‘Dat snap je toch zeker zelf wel?’

Ik zei van niet. De dierentuinen waarover we gelezen hadden met zeide waren parken voor het behoud van wilde beesten, waar je alles kon leren over de vele gevarieerde levensvormen. In dit kamp leek het meer te gaan om een sinistere verzameling.

‘De naam bevalt dokter Mengele,’ was alles wat Os erover kwijt wilde. ‘Antwoorden geven we hier verder niet. Ga slapen. Slapen staat je vrij. En laat mij met rust.’

Konden we maar slapen! Het duister was donkerder dan ik ooit had meegemaakt en de stank kleefde hardnekkig in mijn neusgaten. Op de brits onder de mijne klonk zacht gekreun, buiten blaften de honden en mijn maag knorde terug. Ik probeerde mezelf te kalmeren met een van onze woordspelletjes, maar het geschreeuw van de bewakers buiten klonk luider dan mijn alfabet. Ik probeerde Perle over te halen om een spelletje met me te doen, maar ze trok haar vingertoppen over het zilveren web dat als borduursel over onze bakstenen muurhoek lag en negeerde mijn gefluisterde vragen.

‘Wat zou je liever willen zijn, een horloge van Gods handbotjes of een horloge van Bing Crosby’s diepste gevoelens?’

‘Ik geloof niet in Bing Crosby.’

‘Ik ook niet, allang niet meer. Maar zou je liever een horloge zijn van...?’

‘Waarom zou ik een horloge willen zijn?’

Ik had willen uitleggen dat levende wezens zoals wij, echte mensen die vermoedelijk nog leefden, zo nu en dan moesten doen alsof we voorwerpen waren om ons erdoorheen te slaan; we moesten ons erin verstoppen en pas op zoek gaan naar een reparateur als de kust weer veilig was. Maar dat alles liet ik achterwege en ik stelde alleen een nieuwe vraag: ‘Wat ben je liever: de sleutel naar de plek waar je veilig zult zijn of de sleutel naar een plek die onze vijanden zal vernietigen?’

‘Ik wil het liefste gewoon een meisje zijn,’ zei Perle mat. ‘Net als vroeger.’

Ik wilde zeggen dat een spelletje zou helpen om ons weer gewone meisjes te voelen, maar ik wist niet zeker of dat waar was. Door de nummers die de nazi's ons hadden gegeven was het leven onherkenbaar geworden en er was geen beginnen aan om te doen alsof ze minder blijvend, minder onverbiddelijk of minder blauw zouden zijn. Het mijne was vlekkerig en vaag - ik had geschopt en gespuugd, ze hadden me met geweld tegen de grond moeten houden - maar het was toch een nummer. Perle had een ander nummer gekregen en dat vond ik nog veel erger, omdat het aangaf dat we twee verschillende mensen waren en als je twee verschillende mensen bent, kun je van elkaar gescheiden worden.

Ik beloofde Perle dat ik ons zo snel mogelijk opnieuw zou tatoeëren om weer allebei hetzelfde te zijn, maar ze zuchtte alleen... de zucht die hoorde bij zusterlijke frustratie.

‘Hou toch je mond. Je kunt niet tatoeëren.’

Ik beweerde dat ik dat juist heel goed kon. Ik had het geleerd van een zeeman in Gdańsk. Ik had een anker op zijn bovenarm gezet.

Maar ze had gelijk, het was een leugen. Of eigenlijk maar een halve leugen, want ooit had ik aandachtig toegekeken toen zo'n anker werd gezet. Tijdens een zomervakantie aan zee bracht ik mijn tijd zoek door urenlang naar binnen te kijken bij een tattoo-salon, een grauwe spelonk behangen met tekeningen van zwaluwen en schepen, omdat Perle een jongen had gevonden om haar hand vast te houden, op de voorstevan van een bootje dat begroeid was met zeepokken. Dus terwijl mijn zus de geheimen leerde kennen van huid op huid, het brandende gevoel van een andere hand in de jouwe, verdiepte ik me in de geheimen van naalden, de prikken van een punt die zo scherp was dat slechts een droom erop kon neerstrijken.

‘Ik ga ervoor zorgen dat we snel weer hetzelfde zullen zijn,’ hield ik vol. ‘Ik heb alleen een naald nodig en wat inkt. Daar valt heus wel aan te komen, we zijn hier toch bijzonder?’

Perle fronste haar voorhoofd en keerde me zo pontificaal de rug toe dat de brits ervan kreunde en ze me in de ribben stootte met haar elleboog. Het ging per ongeluk, Perle zou me nooit met

opzet pijn doen, al was het maar omdat zij dan ook pijn zou lijden. Dat was een van de belangrijkste dingen van ons zusterschap: lijden deed je nooit alleen. Zo was het altijd geweest en ik besefte zonder het te begrijpen dat dit een plek was waar we een manier moesten vinden om de pijn tussen ons te verdelen voordat hij ons boven het hoofd groeide.

Terwijl ik tot dit besef kwam, bleek dat een meisje aan de andere kant van de barak iets gevonden had, een kostbaar mapje lucifers, en ze besloot dat dit schaarse artikel het beste gebruikt kon worden om schaduwbeelden te maken voor de hele barak. En zo gebeurde het dat we in slaap vielen met een reeks schaduwfiguren op de muur, twee aan twee, netjes naast elkaar als een processie op weg naar een onzichtbare ark die hen in veiligheid zou brengen.

Wat een rijke wereld bevolkten de schaduwen! De wezens wikten en kropen en scharrelden naar de ark. Geen levensvorm was te klein. De bloedzuiger kwam voor zichzelf op, de duizendpoot kuierde voort, de krekkel suisde voorbij. Afgevaardigden uit het moeras, de bergen, de woestijn... ze smeerden hem en waagden zich wriemelend de schaduwen in. Ik determineerde ze, twee aan twee, en hun schoonheid bood me troost. Maar naarmate hun reis langer duurde en de vlammetjes doofden, werden de schaduwen geplaagd door misvormingen. Ze kregen bochels op hun rug, hun ledematen raakten los en hun ruggengraten losten op in het niets. Ze veranderden in monsters. Ze herkenden zichzelf niet meer.

Hoe dan ook, zolang de vlammetjes licht gaven, hielden de schaduwbeelden stand. Dat was al iets, toch?

PERLE

Hoofdstuk 2

Zugang, of nieuwe nummers

Stacha wist het niet, maar vanaf het allereerste begin waren we meer dan alleen wij samen. Ik was slechts tien minuten ouder dan zij, maar dat was genoeg om te weten hoe verschillend we waren.

Pas in Mengeles dierentuin werden de verschillen te groot.

Die eerste nacht putte Stacha troost uit de wandelende schaduwen, maar ik was te zeer van streek door de geluiden van de doodsreutel om er aandacht aan te besteden. Heeft Stacha nog iets gezegd over het stervende meisje?

We hadden de brits niet voor ons alleen die nacht. Naast ons op dezelfde stromatras lag nog een meisje, een koortsige dreumes met een zwart uitgeslagen tong die tegen me aan kroop en haar wang op mijn schouder liet rusten tot ze stierf. Haar toenadering had niets met liefde te maken... onze intimiteit was te wijten aan het feit dat er geen centimeter ruimte was in onze lucifersdoosjesbedden, maar in de periode daarna dacht ik er vaak aan terug en hoopte ik dat ik dit naamloze meisje zonder tweelinghelft wat troost heb kunnen bieden door er voor haar te zijn. Ik wilde zielsgraag geloven dat het niet alleen uit ruimtegebrek was dat ze zich tegen me aan drukte.

Nadat het gereutel was stilgevallen, klauterden Alla en Nina Stepanov, de elfjarige tweeling uit de kooi onder ons, als de

weerlicht naar boven en trokken ze het meisje haar kleren uit. Ze voerden deze taak uit met een verontrustende behendigheid, alsof ze hun hele leven niets anders hadden gedaan dan lijken uitkleden. Alla zwierde vrolijk een trui om haar schouders, Nina wrong zich in een wollen rok. De afkeuring moet duidelijk op mijn gezicht te lezen zijn geweest, want Alla bood me de kousen van het meisje aan en duwde de gerafelde, grauwe teen met een verzoenend gebaar onder mijn neus. Toen ik haar geschenk weg-wuifde, beet ze me het scheldwoord toe waar zij, de veteranen, de oude nummers, de nieuwkomers standaard voor uitmaakten. ‘Zugang,’ siste ze me toe.

Als ik niet zo overstuur was geweest, was ik wel voor mezelf opgekomen, maar op dat moment kon het me niets schelen. De meisjes Stepanov wisselden slinkse blikken met elkaar uit en toen gaf Nina me een knipoog, als een soort teken om aan te geven dat ze dit allemaal deed om mij een plezier te doen. Zonder een woord van onderling overleg pakten ze het meisje bij hoofd en voeten en schoven ze haar ijle gewicht ons bed uit.

‘Ze mag wel blijven.’ Ik stak mijn hand uit en legde hem op haar nog warme borst.

‘Ze is dood,’ protesteerden ze. ‘Zie je dat straaltje uit haar mond? Dood.’

‘Nou, en? Ze moet toch ergens liggen, of niet?’

‘Dat is tegen onze wet, Zugang.’

‘Welke wet?’

Ze namen de moeite niet om antwoord te geven en sleurden het lichaam de ladder af. Ik zag de ogen van het meisje openschieten toen haar lichaam bonzend langs de sporten werd weg-gesleept. Alle kinderen draaiden zich om op hun britsen om de exodus niet te hoeven zien, maar ik zag het haar van het meisje nog over de drempel waaieren en nadat ze uit het zicht verdwenen was, probeerde ik me haar ogen te herinneren.

Ik meende dat ze bruine ogen had, even bruin als de mijne, maar ze was zo snel weggehaald dat ik het niet zeker wist.

Toen de tweelingzusjes weer opdoken bij de deur, sloegen ze opgewekt de modder van hun handen. Nina liet haar rok zwieren

en Alla plukte pluïjes van de gestolen trui. Ze waren zichtbaar verguld met hun nieuwe spullen. Nina kwam terug met een bundeltje in haar hand, dat ze Stacha toewierp.

‘Pak aan, haar kousen,’ beet ze mijn zus toe. ‘Niet net doen of je daar te goed voor bent.’

Stacha keek naar de kousen, die slap en verloren in haar schoot terechtgekomen waren. Ik seinde dat ze ze terug moest geven, maar Stacha was niet zo goed in advies aannemen, zelfs het mijne niet. Ze stak haar handen erin alsof het wanten waren, tot groot plezier van Nina.

‘Wat een snugger meisje,’ prees ze voordat ze samen met haar zus Alla in de brits onder de onze verdween. Ze ritselden in het stro als de aasgieren die ze waren, ongetwijfeld boordevol plannen om nog meer spullen bij elkaar te scharrelen.

Je moest hier plannen smeden om te overleven, dat had ik al wel begrepen. Ik besefte dat Stacha en ik de verantwoordelijkheden goed moesten verdelen. We hadden nooit anders gedaan en daarom duurde het niet lang voordat we de taken hadden verdeeld in de vroege ochtendschemering van de volgende dag.

Stacha zou het grappige, de toekomst en het kwade op zich nemen. Ik nam het verdrietige, het verleden en het goede.

Er zaten overlappingsen tussen deze categorieën, maar dat was wel vaker het geval geweest. Volgens mij was het zo eerlijk afgesproken, maar toen we alles eenmaal verdeeld hadden, begon Stacha te twijfelen.

‘Jij komt er veel te slecht vanaf,’ zei ze. ‘Laten we ruilen. Ik neem het verleden, dan neem jij de toekomst. De toekomst heeft meer hoop in zich.’

‘Ik ben tevreden zoals het is,’ protesteerde ik.

‘Toe, neem de toekomst. Ik heb het grappige al; jij moet de toekomst nemen. Dan is het beter verdeeld.’

Ik dacht terug aan al die jaren waarin we elke beweging die we maakten op elkaar afstemden. Toen we klein waren, probeerden we al om elke dag hetzelfde aantal stappen te lopen, hetzelfde aantal woorden uit te spreken en even vaak te glimlachen. Ik wilde me verliezen in die herinneringen, maar net toen ik tot

bedaren begon te komen, kwam Os de barak binnen en laaide de vrees weer op. Koel en efficiënt, een vale gedaante in een ha-
vermoutkleurige jas, baande ze zich een weg langs de barakken met in haar armen het dode meisje, dat nu onder de drek zat. Woordeloos droeg ze het kind naar onze brits en legde het naast me neer, waarna ze de koude handjes over de ingevallen borst vouwde en de enkels kruiste. Met het puntje van haar tong tussen haar tanden van concentratie voerde ze deze taak uit alsof ze bloemen schikte voor de logeerkamer van een dierbare gast.

‘Wie heeft dit op haar geweten?’ vroeg Os nadat ze haar taak had volbracht en het meisje blind omhoogstaarde naar de balken.

Niemand gaf antwoord, maar Os gaf ook niets om antwoorden en greep elke kans aan om ons te intimideren. ‘Ik raad jullie aan om betere manieren te vinden om jezelf te vermaken dan door lijken te dumpen bij de latrines. Julie weten allemaal dat dokter Mengele erop staat dat alle kinderen in de dierentuin ’s morgens geteld worden. Als jullie haar nog eens verstoppem...’

Ze liet het dreigement in de lucht hangen om onze angst te vergroten, draaide zich met een theatrale zwaai van de haver-
moutjas om en liep naar de deur, om alleen te stoppen om de lucifers in beslag te nemen van het meisje van de schaduwbeelden. Daarna werd alles weer donker, maar niet donker genoeg om de dode naast ons te verbergen.

‘Ze ziet er zelfs nu nog uit of ze honger heeft,’ merkte Stacha op. Ze streek met haar hand nog in de kous over de koude wang van het meisje. ‘Denk je dat ze nog iets kan voelen?’

‘Als je dood bent, voel je niets meer,’ zei ik. Maar ik was zelf niet helemaal overtuigd. Als er een plek was waar de doden hun martelingen nog konden voelen, zou het de dierentuin wel zijn.

Stacha haalde de kousen van haar handen en probeerde ze over de voeten van het meisje te trekken. Eerst de linkervoet, toen de rechter. De ene kous bleef halverwege de kuit steken, terwijl de andere met gemak over de knie ging. Gefrustreerd door dit verschil trok Stacha aan de wollen kousen om ze op gelijke hoogte te krijgen en ik moest haar erop wijzen dat ze niet bij elkaar pasten, dat ze nooit even lang waren geweest. Hier viel niets goed te

krijgen, we konden ons alleen behelpen. ‘Toe,’ fluisterde ik toen Stacha’s getrek aan de kousen alleen maar een nieuw gat opleverde, ‘geef mij het verleden, dan neem ik het heden erbij. Ik wil de toekomst gewoon niet.’

Zo begon mijn rol als hoedster van de tijd en de herinneringen. Vanaf dat moment was het aan mij om alles te onthouden wat er met ons gebeurde.

3 september 1944

In de wereld die de onze was geweest voordat we hier aankwamen, was ik degene die het woord deed. Ik was de vlotste van ons tweeën, degene die ons uit de nesten wist te halen en alle onderhandelingen voerde, zowel met leeftijdgenoten als met onze ouders of onderwijzers. Die rol paste bij me. Ik kon het met iedereen goed vinden en was een eerlijke woordvoerster voor ons beiden.

In deze nieuwe wereld kwamen we er al snel achter dat Stacha degene was die sociaal beter was uitgerust dan ik. Ze bleek gezegend te zijn met een zekere onverschrokkenheid. Ze klemde haar tanden stevig op elkaar als ze glimlachte en ze liep met de zwierige nonchalance van een cowboy of een filmheld, maar dan op de meisjesmanier.

Op onze eerste ochtend kletste ze iedereen de oren van het hoofd. Ze stelde de meest onmogelijke vragen om onze intrede zo soepel mogelijk te laten verlopen. De eerste die haar van informatie moest voorzien was een man die zich voorstelde als *Zwillingvater*, Tweelingvader. Hij zag dat we nieuwsgierige gezichten trokken bij deze vreemde titel, maar deed geen poging om die toe te lichten. Hij zei alleen dat alle kinderen hem zo noemden. In de dierentuin, zo ontdekten we, kreeg iedereen een bijnaam en de volwassenen vormden geen uitzondering op deze regel.

‘Wanneer zien we onze familie weer?’ vroeg Stacha Tweelingvader toen hij achter de jongensbarakken op een kratje had plaatsgenomen om onze gegevens op te nemen voor Mengele. Vreemd genoeg stond er een globe tussen zijn voeten, zomaar

op de grond. De reizen van deze wereldbol – een relikwie dat uit de opslag was ontvreemd – werden door ons allen met afgunst bekeken, want de globe kon overal komen, terwijl wij gevangenzaten in de dierentuin. Een van de jongens, Peter Abraham, was door Mengele geridderd tot ‘lid van de intelligentsia’ en bevorderd tot zijn boodschappenjongen. In die functie was hij erin geslaagd de globe te stelen en met de bol onder zijn jas liep hij van het ene blok naar het andere, waggelend alsof hij getroffen was door een bizarre zwangerschap. Peter stal hem ’s morgens, en ’s avonds stal een van de bewakers hem terug. Op deze manier werd de wereld bezeten, gestolen en weer ingenomen, en door de tijd heen werd hij steeds sleets. Er vielen gaten in, grenzen vervaagden en complete landen verdwenen. Maar het was een globe, een handig ding om bij de hand te hebben, want tijdens deze registratiegesprekken kon je je daarop concentreren in plaats van op het gezicht van Tweelingvader, hoewel ze er allebei even gehavend en ontmoedigd uitzagen.

‘We zien onze familieleden op feestdagen,’ vertelde Tweelingvader met zijn kalme stem. ‘Dat beweert Mengele tenminste.’

Tweelingvader was negenentwintig jaar oud, een veteraan van het Tsjechische leger. Hij had nog steeds de houding van een soldaat, maar er was een vermoeidheid in geslopen die ongetwijfeld werd verergerd door zijn taken in het kamp. Zijn militaire achtergrond en vloeiende Duits hadden indruk gemaakt op Mengele en hij werd belast met het toezicht op de jongensbarakken en de registratie van alle recent aangekomen tweelingen, papierwerk dat werd doorgestuurd naar de afdeling Genetica van het Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft in Berlijn.

Als er ooit iets goeds over Mengele gezegd zou kunnen worden, zou het zijn dat hij Tweelingvader deze functie had gegeven. De jongens waren dol op hem, ze hingen aan zijn lippen als hij les gaf – voornamelijk Duits en aardrijkskunde – en zo nu en dan traptten ze samen een bal van oude lompen over het veldje voor een partijtje voetbal. Moeders van pasgeboren tweelingen kregen toestemming om in de dierentuin te wonen, in het belang van de ontwikkeling van hun baby’s, en zij kirden dat hij ooit een gewel-

dige vader zou zijn, maar hij kromp ineen onder hun complimenten en gedroeg zich tegen iedereen even vriendelijk en efficiënt. Wij, de meisjes, waren jaloers op de jongens omdat ze hem als bondgenoot hadden, want wij moesten het doen met Os. Zij lichtte ons nergens over in. We hoorden van de andere meisjes in de barakken dat Mengeles dierentuin voorheen elders was gevestigd en pas sinds een paar weken was verhuisd naar de voormalige barakken van de Roma. De Roma waren dood, ze waren allemaal uitgeroeid; de kampautoriteiten hadden de welig tierende ziekten en de vele sterfgevallen onder de zigeuners met lede ogen aangezien en besloten dat het voor iedereen beter was om hen allemaal te verdelgen. Aan de rantsoenen kon het niet liggen; de volwassenen pikten het voedsel van de kinderen in. De Roma zongen en dansten liever de hele dag dan dat ze zich wasten. Er zat niets anders op met zo'n volk, daar moest je een einde aan maken.

Het gerucht ging dat Mengele had geprobeerd om de massamoord tegen te houden. Of dat klopte wist niemand. We wisten alleen dat de zigeuners vergast waren en dat de tweelingen uit Auschwitz hiernaartoe werden gebracht en hun plaats hadden ingenomen. Pal voor ons nieuwe onderkomen lag een braakliggend stuk grond waar de Duitsers de doden en bijna-doden verzamelden. Het landje raakte vol en weer leeg, een verschrikking die telkens opnieuw plaatsvond. Daar keken we op uit.

Iets verderop zagen we velden met berkenbomen liggen, achter de vier meter hoge hekken van prikkeldraad onder hoogspanning. Soms zagen we vrouwelijke gevangenen in het naastgelegen veld. Als de kinderen hun moeders herkenden, wierpen ze hun hun brood toe en hoopten ze dat ze het niet terug zouden gooien, want onze rantsoenen waren groter dan waar dan ook in het kamp. We zagen de laboratoria waar we op dinsdag en donderdag naartoe gebracht werden, de bakstenen gebouwen van twee verdiepingen, maar voor de rest viel er weinig te zien. Een rondleiding door Auschwitz kregen we niet en we zagen niets van het Canada, het pakhuis waar onze voormalige eigendommen opgeslagen lagen: onze brillen, jassen, instrumenten, koffers, zelfs onze tanden, ons haar en alles wat als noodzakelijk

beschouwd kon worden voor ons mens-zijn. We zagen het saunagebouw niet waar de gedeporteerden zich moesten uitkleden of, iets meer naar het westen, de kleine witte boerderij met ruimtes die douches werden genoemd. We zagen de luxueuze onderkomens van de ss niet, waar feesten werden gehouden, feesten waar de vrouwen uit het *Puffhaus* naartoe werden gebracht om te dansen en bij de nazi's op schoot te zitten. We zagen het niet en dus dachten we dat we het ergste al wisten. We konden ons geen voorstelling maken van het grenzeloze lijden, hoe vakkundig en berekenend het kon zijn, hoe leden van een gezin of complete dorpen werden uitgeroeid, als dingen die je opruimt, stuktrapt en weggooit omdat je ze kwijt wilt.

Op de dag na onze aankomst maakte Tweelingvader efficiënt en stoïcijns onze papieren in orde, maar zo nu en dan leek hij te twijfelen, alsof hij diep nadacht over het belang van elk antwoord en het effect dat dit zou kunnen hebben op ons leven. Ik zag zijn hand aarzelen tussen het ene vakje en het andere voordat hij een vinkje zette.

'Goed, vertel maar eens,' zei hij, 'wie van jullie was er het eerste?'

'Maakt dat iets uit?' Stacha had dat nooit een leuke vraag gevonden.

'Voor hem maakt het iets uit. Mijn zus Magda en ik weten niet wie de eerste was, maar we hebben gezegd dat ik de oudste was, om hem een plezier te doen. Dus zeg het maar, Perle, wie was er als eerste?'

'Ik,' gaf ik toe.

Terwijl Tweelingvader en ik dieper ingingen op de details, vuurde Stacha haar vragen af op dokter Miri, die wachtte tot het papierwerk klaar was om het af te leveren bij het laboratorium. Dokter Miri was een beeldschone arts – mooi als een liele, zei men graag – een plechtige, diepzinnige bloemsoort. Ze deed ons een beetje aan mama denken, met haar donkere haar, te grote ogen en gewelfde lippen, maar ze was popperiger dan zij en ik vond de vele uitdrukkingen die over haar gezicht gleden eigenaardig omdat ze zo afstandelijk waren, zo ver weg.

Ze deden me denken aan blikken die je onder water zou kunnen hebben, kijkend naar de onrustige beweging van de golven boven je hoofd.

Nog opmerkelijker dan dokter Miri's schoonheid was het feit dat Mengele die ongemoeid had gelaten. Dat gebeurde zelden, omdat elke vorm van bewondering voor onze soort onwenselijk was. Hij stuurde de mooie vrouwen een van twee paden op: het Ibi-pad of het Orli-pad. Als je op het Orli-pad werd gezet, was je misschien mooi bij aankomst, maar dat was binnen een dag verleden tijd. Je buik zwol op, je benen werden zo dik als worsten, je huid werd wasbleek en Mengele bezorgde je etterende puisten en zweren. Als je op het Ibi-pad werd gezet, kon je aan de slag in het Puffhaus en mocht je uit het venster leunen om als een zeldzame, kleurige vogel naar de mannen te lonken en aan te horen hoe de madam onderhandelde over je prijs met de mannen voor de deur. Dokter Miri's pad, het pad van een joodse arts die door Mengele werd gerespecteerd, was het zeldzaamste van allemaal.

Orli en Ibi waren de zussen van dokter Miri. Ze zag hen niet vaak. Als je Miri aan het huilen wilde brengen hoefde je alleen maar hun namen te noemen. Mengele deed dat zo nu en dan, als hij vond dat er iets schortte aan haar werk in het laboratorium of als hij haar wilde dwingen tot dingen die ze niet wilde doen. Ik zou regelmatig getuige zijn van dergelijke confrontaties, maar op die eerste dag was hij er niet en stond alleen dokter Miri te wachten op ons dossier.

'Wanneer mogen we weer weg?' vroeg Stacha. De stilte bleef hangen.

'Daar wordt aan gewerkt,' antwoordde dokter Miri ten slotte, nadat ze een blik van verstandhouding had gewisseld met Tweelingvader, zo'n blik die volwassenen uitwisselen wanneer er netelige onderwerpen worden aangeroerd waar ze al vaker mee te maken hebben gehad maar die ze nog steeds niet hebben opgelost. 'Er wordt aan gewerkt, maar we weten het niet precies...'

Ze werd gered toen er een vrouw op haar afstormde met twee baby's in haar armen, twee bundeltjes grijze stof waaronder hun gezichtjes verborgen gingen.

Soms, ingeval van zuigelingen, mochten de moeders van tweelingen in de dierentuin blijven wonen om hen te voeden. Een van die moeders was Erika. Iedereen wist wie ze was, omdat haar man erin was geslaagd een bewaker te vermoorden, vlak voordat hij werd opgehangen. Hij had een mesje meegesmokkeld in zijn wang en ermee uitgehaald voordat ze de strop aantrokken. ‘Dat konden ze haar kinderen nooit meer afnemen,’ pochte Erika graag, maar het leek de baby’s weinig goed te doen, want ze deden niets anders dan schreien en jengelen, alsof ze alles wisten van de recente geschiedenis.

Stacha ging naar Erika toe en probeerde de bundeltjes te bekijken. Ik was bang dat ze zou vragen of ze de baby’s even mocht vasthouden – ze vond zichzelf handiger dan ze in feite was – maar gelukkig had ze alleen interesse voor haar vragen.

‘Wat krijgen we hier te eten?’ vroeg ze aan Erika, die een van de baby’s aan dokter Miri overhandigde om hem te laten bewonderen. Ik zag Miri verstijven toen ze het gezichtje van de baby bekeek, maar Erika leek haar reactie gelukkig niet op te merken, want ze had het te druk met het beantwoorden van Stacha’s vraag, met een klank van belerende bitterheid in haar stem.

‘Soep die geen soep is,’ riep ze vrolijk uit.

‘Daar heb ik nog nooit van gehoord. Wat zit er in die soep?’

‘Vandaag gekookte knollen. Morgen gekookte knollen. Overmorgen? Gekookte knollen met niets. Klinkt dat niet verrukkelijk?’

‘Ik heb weleens van lekkerdere dingen gehoord.’ Stacha knikte naar de baby’s. ‘Uw tweeling heeft geluk dat ze die soep niet hoeven te eten.’

‘Bid dan maar om lekkerdere dingen,’ raadde Erika aan. ‘En als je gebeden niet verhoord worden, eet ze dan maar op. Je kunt je maag vullen met een simpel gebedje.’ De baby’s begrepen hoe absurd dit was en begonnen te krijsen.

‘Wij bidden niet,’ vertelde Stacha en ze moest schreeuwen om zich verstaanbaar te maken boven het gekrijs.

We waren met bidden gestopt in de herfst van 1939. Op 12 november. Zoals bij de meeste mensen die stoppen met bidden was

het een familiegebeurtenis, en het begon met een verdwijning. Alhoewel ik voor de zorgvuldigheid moet zeggen dat het gebed een opleving van een week en later zelfs van twee weken had gekend, om pas geheel te verdwijnen toen de eerste dooi inzette. Tegen de tijd dat de boshyacinten hun kopjes opstaken in de tuin, had het gebed voorgoed afgedaan.

Ik was niet van plan om dit aan Erika uit te leggen, want ze snoof minachtend, met opgetrokken wenkbrauwen. Ze keek naar de hoofdjes van haar baby's en bedekte ze met haar sjaal, alsof ze hen wilde beschermen tegen ons gebrek aan geloof.

'Jullie krijgen nog honger genoeg om daarover van gedachten te veranderen,' mopperde ze, voordat ze met Tweelingvader overstapte op het Tsjechisch, waar wij geen woord van begrepen, maar uit de harde eindklanken van hun woorden en de vernietigende toon waarop ze die uitspraken, maakte ik op dat ze elkaar flink de mantel uitveegden. Terwijl de ruzie steeds hoger opliep, kreeg dokter Miri een verscheurde en angstige blik op haar gezicht – die niet veel verschilde van de uitdrukking op een kindergezicht tijdens een ruzie van de ouders – en uiteindelijk greep ze in door ons apart te nemen. Haar stem klonk vriendelijk, ook al moest ook zij haar stem verheffen om zich verstaanbaar te maken.

'Ik weet wat! Misschien kunnen jullie wensen doen in plaats van te bidden. Jullie hebben toch wel wensen? Je kunt hier alles wensen wat je maar wilt.'

Haar manier van optreden was zo bedaard en weloverwogen dat ik besepte dat dokter Miri's werk in de dierentuin grotendeels bestond uit het oplossen van conflicten als deze. In dit geval had ze succes. Erika spuwde op de grond met een gebaar van overgave en Tweelingvader glimlachte wat voor zich uit om deze fantasierijke oplossing. Even later nam hij zijn vragenlijst weer op.

'Waar woonden jullie? Hebben jullie nog andere broers en zussen? Jullie ouders zijn allebei Poolse joden, nietwaar? Hoe is de geboorte verlopen? Op natuurlijke wijze? Een keizersnede? Complicaties?'

We konden het rijzen en dalen van zijn pen horen toen hij alle details die we hem gaven uitwerkte, tot we bijna klaar waren en

er een troep bewakers passeerde. Het stof wolkte op, de honden blaften en Tweelingvader wierp zijn pen met zoveel kracht op de grond dat we ervan schrokken. De baby's begonnen nog harder te krijsen. De man legde zijn hoofd in zijn handen en we dachten dat hij zou gaan slapen om nooit meer wakker te worden, dat hij precies op dat moment had besloten het leven pardoes vaarwel te zeggen. We hadden al gehoord dat dit soort verschijnselen vaker voorkwam in dit oord. Maar nadat we een poosje naar zijn voortijdig grijze kruin hadden getuurd, keek hij op, levend en wel.

‘Vergeef me,’ zei hij met een matte glimlach. ‘Mijn inkt was op. Dat is alles. Ik zit voortdurend zonder inkt. Ik ben altijd...’ Even zag het ernaar uit dat hij opnieuw zou instorten, maar toen rechte hij zijn rug, even abrupt als daarvoor, en schonk ons een brede grijns waarbij hij een uitnodigend handgebaar maakte: ‘Vooruit, op naar het appel.’

We maakten gehoorzaam aanstalten om te doen wat hij zei, tot hij ons gebaarde om nog even te wachten. Hij keek ons recht in de ogen, zo weloverwogen en intens dat we begrepen dat dit belangrijk voor hem was, dat hij het ieder kind dat maar wilde luisteren op het hart drukte.

‘Je eerste lesopdracht is om de namen van de andere kinderen te leren. Noem ze hardop tegen elkaar. Wanneer er een nieuw kind aankomt, leer je die naam ook. Als een kind ons verlaat, zorg je dat je die naam nooit vergeet.’

Ik beloofde plichtig dat ik alle namen zou onthouden. Stacha deed hetzelfde. En toen vroeg ze naar zijn echte naam.

Tweelingvader staarde minstens een minuut naar zijn papieren, of misschien nog wel langer. Hij tuurde diep in gedachten verzonken naar de antwoorden die hij zo zorgvuldig had genoteerd, alsof alle vinkjes en vakjes die hij met zwarte inkt had ingevuld hem hadden meegetrokken, de diepte in, en net toen we ons erbij hadden neergelegd dat hij ons zonder antwoord te geven zou laten gaan, sloeg hij zijn ogen op.

‘Vroeger heette ik Zvi Singer,’ bracht hij moeizaam uit. ‘Maar dat is nu niet meer van belang.’